

איילת הראל • שיר דפנה תקוע

פציעה מוסרית לאומית

התמודדות לטווח ארוך עם טראומה, אלימות, כאב ואכזבה

מחמת אוקטובר 2023 גבתה עד כה למעלה מ־1,320 הרוגים, 3,500 פצועים ועשרות רבות של חטופים ושבוים. רוב האזרחים במדינה מכירים מישהי או מישהו שחוו את הזוועות שאירעו באזור עוטף עזה, וחלקים נרחבים מהציבור שלחו לוחמות ולוחמים אל החזית. חיילים בשירות סדיר ואלפי חיילי מילואים משתתפים בלחימה להגנה על המדינה בימים אלו. למעלה משבוע לאחר תחילת המלחמה – הטבח במסיבת נובה ברעים וההתקפה על יישובי העוטף – משפחות רבות עדיין אינן יודעות מה עלה בגורל יקיריהן. האזרחים שניצלו מיישובי העוטף חוו טראומה איומה ואיבדו בתים, חברים, קרובים ובני משפחה. האנשים והנשים שנלחמו ועדיין נלחמים, גורמי הביטחון וההצלה – גם הם חווים אירועים קשים ועדים למראות של מוות, פציעות, אכזריות ואלימות רבה. לצד סיפורי האימה והכאב שומעים בלי הרף סיפורי גבורה וסיפורי התגייסות של כלל חלקי החברה הישראלית. העשייה הבלתי פוסקת של חלקים שונים של החברה האזרחית בעיצומם של המשבר והכאב מרשימה ומעוררת השתאות, והיא מסייעת לישראל להתאושש מהמכה האיומה שניחתה עליה. המלחמה הנוכחית והטבח בעוטף הפגישו את הציבור הישראלי עם טראומה, טרור ופחד. רבים ורבות נקלעו למצב של לחץ קיצוני, הן גופני הן נפשי. בתוך ימים אחדים נרצחו מאות רבות של גברים ונשים, ילדים וקשישים, אזרחים ואנשי כוחות הביטחון. אוכלוסיות מגוונות נקלעו לקרבות ולאלימות קיצונית ורבים נחשפו לטראומה ולמראות של מוות, נפילה בשבי, אונס והתעללות אכזרית קיצונית. מדובר בעיקר באזרחים ואזרחיות, לוחמים ולוחמות בצבא ואנשי כוחות הביטחון באזור עוטף עזה, אבל גם בשאר אזורי הארץ אזרחים מכל גיל ומכל מגזר נפגעים מטילים.

מהניסיון המחקרי והטיפולי בנושא טראומת קרב, הן בקרב נשים הן בקרב גברים, ההתייחסות המקצועית, המשפחתית והחברתית משפיעה על ההתאוששות מן הטראומה ומן החשיפה למוות ולפציעה. לשיתוף המאורעות ולתיעודם יש כוח מרפא. הם עשויים לחזק את מי שחוו טראומה וגם לסייע בהחלמתם. להקשבה של המשפחה, החברים והקהילה לסיפורים על האלימות יש חשיבות אדירה. מובן כי ההקשבה עשויה להכביד על המאזינים, אולם למי שחוו את אירוע הטראומה חשוב לשתף, חשוב למסור את העדות המפורטת וחשוב להם להרגיש שמקשיבים להם ללא שיפוטיות או פרשנות. הקשבה לפרטי סיפוריהם כמו שהם מאפשרת להם לאשרר את החוויה הקשה ולהרגיש שהם לא לבד (Daphna-Tekoah and Harel-Shalev, 2017; Harel-Shalev and Daphna-Tekoah, 2020).

לפגיעה ברכוש, האבדות בנפש, האלימות ומעשי הזוועה עוד יהיו השלכות לטווח רחוק, אך יש לציין כי במלחמה הזו, רבים ממי שחוו וחווים את החרדה ואת הטראומה של האלימות הקיצונית חוו דבר מה נוסף: תחושה עמוקה של בגידת הממשלה באזרחים. ברור לנו כי אחד המאפיינים שמשפיעים השפעה דרמטית על מצבם הנפשי של הנפגעים והנפגעות בסבב האלימות הנוכחי, ויוסיף להשפיע עליו גם בעתיד, הוא הטראומה והפציעה המוסרית. המושג "פציעה מוסרית" או "טראומה מוסרית" (moral injury), מתאר מצב נפשי שמופיע לאחר אירועים המערערים באופן קיצוני את המצפן המוסרי של האדם עד כדי פגיעה בכוחות ובמשאבים הנפשיים של מי שנחשף אליהם. את המונח טבע הפסיכיאטר והחוקר האמריקני פרופ' יונתן שי לאחר דיווחים רבים ששמע ממטופלים שהיו מעורבים בקונפליקט אלים ונתונים במצב סיכון גבוה על תחושות בגידה, שלו עצמו או של אחרים, שנבעו ממעשה חמור שהם עצמם עשו או מחשיפה למעשה כזה, או מהזנחה פושעת של הממונים עליהם. הפציעה המוסרית יכולה להתרחש בקרב חיילים ואזרחים כאחד. בהקשר הישראלי, פרופ' זהבה סולומון כתבה על תחושת בגידה ואכזבה מהממשלה ומהמדינה בקרב החיילים שנלחמו ביום כיפור (Solomon, 1990). יש להבין אפוא כי באירועים כאלה במלחמה הנוכחית הפרט חש לא רק את עוצמת הטראומה של המאורע, הפציעה, הסכנה, האלימות והמוות, אלא נקלע גם למצבים שנתפסים כבגידה ב"מה שנכון מוסרית" או ב"סדר חברתי הראוי" מצידם של מי שבידיהם מסורה הסמכות החוקית עליו. פגיעה מוסרית עשויה להשפיע על חומרתה של הפרעת הדחק הפוסט-טראומטית (PTSD) של האזרחים והלוחמים בהמשך.

הספרות המחקרית בארצות הברית מרבה לעסוק באכזבה של חיילים וחיילות נפגעים תקיפה מינית כאשר הצבא מטפל בעניינם באופן לקוי או חלקי: במצבים כאלה הנפגעים והנפגעות חווים טראומה כפולה: הן טראומת התקיפה המינית עצמה הן הפגיעה שנגרמת

מן האכזבה מהמסד הצבאי ומתחושת הבגידה (Lopes, McKinnon, & Tam-Seto, 2023). במלחמה הנוכחית נפגעי ונפגעות הטראומה אינם חשים בושה על מעשה לא מוסרי שעשו הם עצמם, אלא מרגישים נבגדים משום שהממשלה הפקירה אותם להתמודד לבדם – תחילה עם מתקפת מחבלים רצחנית ואחר כך עם מענה ביטחוני לא מספק, שהיה מועט מדי והגיע מאוחר מדי, אחרי מאות רבות של פצועים, הרוגים וחטופים. כשאנחנו מקשיבות לסיפורים בחמלה ובסבלנות עלינו לתת מקום לכל ההיבטים של החוויות הטראומטיות – גם לפגיעה המוסרית וגם לתחושת הבגידה מצד הרשויות. ההשלכות של חוויות הפרט אינן השלכות פסיכולוגיות גרידא – יש להן גם משמעות חברתית ופוליטית. על החברה בכללותה להתאושש מן האלימות הברוטלית של החמאס, מן הטראומה ומהפגיעה המוסרית הלאומית.

רשימת המקורות

Daphna-Tekoah, S., & Harel-Shalev, A. (2017). The politics of trauma studies: What can we learn from women combatants' experiences of traumatic events in conflict zones?. *Political Psychology*, 38(6), 943-957.

Harel-Shalev, A., & Daphna-Tekoah, S. (2020). *Breaking the binaries in security studies: A gendered analysis of women in combat*. Oxford University Press.

Lopes, J., McKinnon, M. C., & Tam-Seto, L. (2023). Adding insult to injury: Exploring the relation between moral injury and military sexual trauma. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 9(4), 19-28.

Shay, Jonathan (1994). *Achilles in Vietnam: Combat trauma and the undoing of character*. Scribner.

Solomon, Z. (1990). Does the War End When the Shooting Stops? The Psychological Toll of War. *Journal of Applied Social Psychology*, 20(21), 1733-1745

פרופ' אילת הראל, התכנית לניהול וישוב סכסוכים והמחלקה לפוליטיקה וממשל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
דוא"ל: ayeleths@bgu.ac.il

פרופ' שיר דפנה תקוע, הפקולטה לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית אשקלון והמרכז הרפואי קפלן.
דוא"ל: shir.dt@gmail.com